

УДК: 330.1

Т.Г. Гуцан, А.О. Максименко

УМОВИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПЕРЕХОДУ ДО ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

На підставі сучасних наукових підходів досліджено внутрішні й зовнішні чинники, інструменти та основні умови переходу до зеленої економіки. Розкрито необхідність створення продуманої системи регулювання та надійних нормативно-правових основ переходу. Вивчено роль стандартів, норм, державних закупівель і «зелених» субсидій як ключових стимулів для переходу до зеленої економіки. Визначено пріоритетність державних інвестицій і витрат у галузях, що стимулюють перетворення секторів економіки в «зелені», проаналізовано проблеми, що перешкоджають «зеленим» інвестиціям або їх подальшому зростанню. Обґрунтовано необхідність обмеження витрат в галузях, що виснажують природний капітал, доведено необхідність застосування податків і ринкових інструментів для стимулювання «зелених» інвестицій та інновацій. Розглянуто інвестування у навчання та освіту, зроблено акцент на важливості освітньої та наукової складових для просування ідей зеленої економіки. Проаналізовано роль міжнародного співробітництва у забезпеченні переходу до зеленої економіки. З'ясовано, що міжнародні екологічні угоди можуть полегшити і стимулювати перехід до зеленої економіки, а система міжнародної торгівлі може зробити істотний вплив на діяльність у сфері зеленої економіки, полегшивши або ускладнивши міграцію «зелених» товарів, технологій та інвестицій.

Ключові слова: *зелена економіка, інструменти зеленої економіки, зелені інвестиції та інновації, екологічні податки, податкові стимули, зелені субсидії*

On the basis of modern scientific approaches the internal and external factors, tools and the basic conditions of transition to green economy are investigated. The necessity of creating a well-thought-out system of regulation and reliable legal bases of transition is revealed. The role of standards, norms, public procurement and "green" subsidies as key incentives for the transition to a green economy has been studied. The priority of public investments and expenditures in the sectors that stimulate the transformation of economic sectors into "green" is determined, the problems that hinder "green" investments or their further growth are analyzed. The necessity of limiting costs in industries that deplete natural capital is substantiated, the necessity of applying taxes and market instruments to stimulate "green" investments and innovations is proved.

Investments in teaching and education are considered, emphasis is placed on the importance of educational and scientific components for the promotion of green economy ideas. The role of international cooperation in ensuring the transition to a green economy is analyzed. It has been found that international environmental agreements can facilitate and stimulate the transition to green economies, and that the international trade system can have a significant impact on green economy activities by facilitating or complicating the migration of green goods, technologies and investments.

Keywords: *green economy, instruments of green economy, green investments and innovations, environmental taxes, tax incentives, green subsidies*

Постановка проблеми. У сучасних умовах потреби людства значно перевищують можливості їх забезпечення природними ресурсами. Економічне зростання наприкінці ХХ століття досяглося, головним чином, за рахунок використання ресурсовитратних та енергоємних технологій виробництва, що спричинило погіршення стану навколишнього середовища. Подальший економічний розвиток потребує кардинальних змін існуючої економічної системи, переходу до нової парадигми господарювання та реалізація базових принципів сталого розвитку. Одним із оптимальних варіантів забезпечення таких змін, на думку багатьох вчених світу, є концепція «зеленої економіки».

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні та практичні аспекти розвитку зеленої економіки широко представлені в працях українських учених – Н. Андреєвої [1], О. Добровольської [2], Н. Захаркевич [3; 6], Н. Орлової [5], О. Чмир [6] та ін. Крім того, розробкою та впровадженням концепції зеленої економіки займаються міжнародні та українські інституції. Втім, не зважаючи на численні дослідження в галузі зеленої економіки та актуальність даного питання, серед вчених відсутня єдність з приводу визначення і використання інструментарію переходу до зеленої економіки.

Метою статті є вивчення умов та визначення інструментарію щодо реалізації концепції «зеленої» економіки в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Перехід до зеленої економіки вимагає участі багатьох сторін і відбувається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх

чинників. До перших відносять забруднення навколишнього середовища, що спричиняють негативний вплив на життєдіяльність людини. До другої групи належать чинники, що висуває міжнародне співтовариство, оскільки багато міжнародних протоколів вимагають відповідності нормам зеленої економіки.

Безумовно важливого значення для запровадження хоча б окремих елементів зеленої економіки має підтримка з боку держави. Практично всі документи міжнародного рівня відзначають роль держави, але при цьому зазначають, що все повинно відбуватись в рамках державно-приватно-індивідуального партнерства. Відсутність розуміння з боку бізнесу чи з боку населення необхідності переходу до зеленої економіки навіть за умови розробки з боку держави стратегічних програм розвитку не призведе до суттєвого економічного, екологічного чи соціального ефектів.

До основних умов переходу до зеленої економіки належать:

- створення надійних нормативно-правових основ переходу;
- пріоритетність державних інвестицій і витрат в областях, що стимулюють перетворення секторів економіки в «зелені»;
- обмеження витрат в областях, виснажуючих природний капітал;
- застосування податків і ринкових інструментів для зміни уподобань споживачів та стимулювання «зелених» інвестицій та інновацій;
- інвестування у підвищення компетентності, навчання та освіта;
- зміцнення міжнародного співробітництва.

Стосовно інструментів переходу до зеленої економіки, в світовій практиці намагаються впроваджувати як цінові так і нецінові інструменти. До останніх належать: стандарти ефективності, технологічні стандарти, добровільні зобов'язання та запровадження змін в політиці зайнятості. Водночас при цьому варто відзначити, що складнощі в запровадженні таких новацій полягають в тому, що вимірювання шкоди, заподіяної навколишньому середовищу є доволі проблематичним. Більш розповсюдженими є цінові інструменти, що в основному включають фінансові інструменти такі як податки, субсидії для

фінансування нових технологій та фінансування створення та розвитку відповідної інфраструктури.

Створення продуманої системи регулювання економіки, що дасть можливість визначити права, регламентувати найбільш шкідливі види діяльності, несумісні зі стійким розвитком, та створити стимули переходу до зеленої економіки. Крім того, така система знизить ризики зміни законодавства, ділові ризики та підвищить довіру інвесторів до ринків. Незважаючи на те, що ефективність ринкових інструментів добре відома, у багатьох ситуаціях командно-адміністративні заходи можуть виявитися найбільш дешевим рішенням, що простіше здійснити, і вони створюють менше політичних проблем. Норми і стандарти можуть бути ефективними інструментами досягнення цілей в області екології і формування ринків стійких товарів і послуг. Також, держава може впливати на стимулювання зеленого зростання шляхом здійснення державних закупівель, виставляючи вимоги щодо екологічності та безпечності товарів та послуг. Так, державні закупівлі сприяли формуванню в країнах Європи ринків «органічних» продуктів і напоїв, автомобілів з низьким споживанням палива і «стійких» лісоматеріалів.

Потужним стимулом для переходу до зеленої економіки можуть бути субсидії. «Зелені» субсидії, такі, як заходи з підтримки цін, податкові стимули, прямі гранти та гарантії по кредитах, можуть застосовуватися для різних цілей.

Податкові стимули можуть сприяти інвестиціям в зелену економіку та мобілізації приватного капіталу. Подібні стимули можуть бути орієнтовані як на споживання, так і на виробництво товарів або надання послуг.

Інший вид податкових пільг, нерідко застосовуваний з метою стимулювання виробництва енергії з поновлюваних джерел – прискорена амортизація. Вона дозволяє інвесторові швидше амортизувати вартість підпадають під пільгу основних фондів і тим самим зменшити свій оподатковуваний прибуток.

Утім, для держави надання субсидій у багатьох випадках пов'язане зі значними економічними та екологічними витратами. Штучне зниження цін товарів за рахунок субсидування призводить до неефективності, великій кількості відходів і надмірного споживання, результатом чого є передчасний дефіцит цінних невідновлюваних ресурсів або деградація відновлюваних ресурсів і екосистем. Субсидії знижують рентабельність «зелених» інвестицій. Штучно знижуючи вартість використання викопного палива, такі субсидії утримують споживачів і компанії від прийняття заходів з підвищення енергоефективності, що швидко б окупилися за відсутності цих субсидій.

Існує загальна думка, що подібні субсидії являють собою істотний бар'єр для розвитку технологій виробництва енергії з відновлюваних джерел. За оцінками, повне припинення всього субсидування споживання і виробництва викопного палива дозволило б знизити на 5,8% світовий попит на первинну електроенергію та зменшити на 6,9% викиди парникових газів [4].

Податкові та ринкові інструменти можуть бути ефективними інструментами стимулювання інвестицій. Існуючі значні цінові диспропорції нерідко перешкоджають «зеленим» інвестиціям або ж їх подальшому зростанню. В цілому ряді секторів економіки, наприклад, в сфері транспорту, такі негативні зовнішні ефекти, як забруднення навколишнього середовища, погіршення стану здоров'я або падіння продуктивності праці, як правило, не відображаються у витратах, що знижує привабливість переходу на більш «стійкі» товари і послуги. Аналогічна ситуація складається з відходами: ціна на виготовлений з відходів товар і на послугу утилізації, як правило, не відображає всіх витрат на переробку та утилізацію відходів. Вирішення цієї проблеми полягає в тому, щоб включити в ціну товару або послуги ці побічні витрати, скориставшись коригувальним податком, платежем або збором або, в деяких випадках, іншими ринковими інструментами, такими як дозволи з правом продажу. Податки нерідко добре стимулюють зниження викидів, більш ефективно використання природних ресурсів та інновації.

Екологічні податки можна розділити на дві великі категорії: податки за принципом «забруднювач платить», які стягуються з виробника або споживача за місцем забруднення, і податки за принципом «платить користувач» – податки на видобуток або використання природних ресурсів. Наприклад, Сінгапур, де в 1980-і роки була введена перша в світі система платних доріг, сьогодні входить в число лідерів в застосуванні інструментів ціноутворення для вирішення проблем утилізації відходів і дефіциту води. Виявилося, що введення плати за забруднення також стимулює інновації і використання нових технологій, оскільки компанії починають шукати більш «чисті» альтернативи. Багато країн що розвиваються все активніше вводять збори і податки на видобуток природних ресурсів, включаючи плату за лісові ресурси, ліцензійні платежі за лов риби і податки на видобуток мінеральних і нафтових ресурсів. Екологічне оподаткування на різному рівні успішно застосовується в усьому світі з 70-х-80-х років минулого століття, і в тому числі в КНР, Малайзії, Таїланді, на Філіппінах і в Танзанії.

На противагу податкам, які встановлюють ціну на забруднення і потім дозволяють ринку самому визначити рівень забруднення, схеми надання дозволів з правом продажу, включаючи схеми з встановленням граничного рівня і торгівлею невибраними квотами, спочатку визначають загальний допустимий рівень забруднення, а потім надають відкритому ринку можливість визначити ціну. Наприклад, в положеннях Кіотського протоколу передбачено надання країнам можливості торгувати нереалізованими викидами.

Різні країни в різній мірі готові до того, щоб скористатися можливостями зеленої економіки. Зрушення в бік зеленої економіки може вимагати від держави здатності аналізувати проблеми, виявляти можливості, встановлювати пріоритетні напрямки втручання, мобілізувати ресурси, реалізувати політику і оцінювати досягнутий прогрес. Не менш важливого значення для просування ідей зеленої економіки набувають освітня та наукова складові. Стосовно освітньої складової, то вона, на нашу думку, повинна відбуватись системно з

рівня дошкільних навчальних закладів, через систему загальної освіти та закладів вищої освіти і далі в рамках системи освіти дорослих. Крім того важливого значення набуває наукова діяльність, яка має працювати над розробкою новітніх технологій, які дозволять зберегти та наростити природний потенціал. В процесі руху країн до "зеленої" економіки формальний і неформальний міжнародний обмін досвідом і накопиченими знаннями може стати важливим засобом підвищення компетентності фахівців. Досвід і успіхи багатьох країн в переході на зелену економіку можуть дати іншим країнам, що розвиваються цінні стимули, ідеї і засоби для вирішення схожих проблем. Така співпраця може поліпшити обмін інформацією, досвідом і технологіями при одночасному зниженні витрат.

Міжнародні екологічні угоди можуть полегшити і стимулювати перехід до зеленої економіки. Наприклад, багатосторонні екологічні угоди, що створюють юридичні та інституційні основи для вирішення глобальних екологічних проблем, можуть зіграти значну роль в розвитку зеленої економічної діяльності. Безумовно, найбільший вплив на рух до зеленої економіки з усіх міжнародних екологічних угод може надати рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК). Кіотський протокол РКЗК, спрямований на скорочення викидів парникових газів, вже став стимулом для зростання в ряді секторів економіки, і зокрема, у відновлюваній енергетиці і в використанні енергоефективних технологій. На світовому рівні оновлення посткіотської системи регулювання викидів вуглецю буде найважливішим чинником, що визначає темпи і масштаби переходу до зеленої економіки.

Система міжнародної торгівлі може зробити істотний вплив на діяльність в сфері зеленої економіки, полегшивши або ускладнивши міграцію «зелених» товарів, технологій та інвестицій. При правильних цінах на ресурси навколишнього середовища на національному рівні система міжнародної торгівлі дозволяє країнам в стійкому режимі використовувати свої порівняльні переваги в забезпеченості природними ресурсами на благо як країн-

експортерів, так і країн-імпортерів. Наприклад, бідні водою регіони можуть послабити навантаження на місцеві запаси шляхом імпорту продукції, що вимагає великих витрат води, з багатших водою регіонів.

Ще одна можливість переходу до зеленої економіки – знизити тарифні і нетарифні бар'єри для екологічно чистих товарів і послуг. Як показало дослідження Світового банку, лібералізація світової торгівлі може призвести до зростання обороту таких товарів на 7-13% [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз існуючих досліджень та документів міжнародних організацій дозволяє зробити висновок, про відсутність єдиного підходу і використання єдиних інструментів переходу до зеленої економіки в різних країнах. Так для країн, які є постачальниками та споживачами вуглецевої енергетики найбільш суттєвого значення набуває саме проблема просування низьковуглецевої енергетики, оскільки вони мають значні негативні параметри викидів CO₂, це стосується в першу чергу країн Близького Сходу, водночас для країн Африки це питання є менш актуальним, оскільки для них більш важливого значення мають проблеми, пов'язані з подоланням проблем бідності та голоду, а отже важливими є питання пов'язані з постачанням якісної питної води, використання сучасних технологій обробки земель сільськогосподарського призначення та запровадження природного агровиробництва. Для країн, в яких інтенсивно розвивалась промисловість останнім часом та були відсутні механізми щодо стимулювання переробки промислових відходів наразі значимими є питання щодо переробки відходів, повторного використання там де це можливо продукції виробництва тощо.

І хоча серед вчених відсутня єдність з приводу визначення і використання інструментарію, тим не менше можна узагальнити, що процес переходу до зеленої економіки має містити комплекс заходів економічного, правового, організаційного характеру, що дозволить підвищити рівень екологічної безпеки та соціальну спрямованість її відтворювальних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєва М.М. Екологічно орієнтовані інвестиції: вибір рішень і управління: монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2006. 536 с.
2. Добровольська О.В. Фінансове забезпечення природного агровиробництва: теорія, методологія, практика: монографія. Дніпро : Монолит. 2018. 292с.
3. Захаркевич Н.П. Досвід країн ЄС у формуванні основ «зеленої» економіки. Університетські наукові записки. 2013. №2(46). С. 278-285.
4. Назустріч «зелену» економіку: шляхи до сталого розвитку та викорінення бідності - узагальнюючий доповідь для представників владних структур. Доповідь ЮНЕП, 2011. 52 с. URL: http://www.unep.org/greeneconomy/portals/88/documents/ger/ger_synthesis.pdf.
5. Орлова Н.С. Зелена економіка в умовах сталого розвитку України. ДонДУУ – МЕНЕДЖЕР. 2015. № 1 (69). С. 45-50.
6. Чмир О.С., Захаркевич Н.П. «Зелена» економіка: сутність, цілі та базові принципи. Економічний вісник Донбасу. № 3 (33). 2013. С. 54-62.